

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

KÉT ÚJABB KÁROLYI-KÖNYV

Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908—1919.* Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Litván György. (Magvető Könyvkiadó 1968.); Károlyi Mihályné: *Együtt a száműzetésben. Emlékezések.* (Európa Könyvkiadó 1969.)

Károlyi Mihály méltó helyet kapott 1918—1919-es forradalmaink jubileumi évében. A megemlékezések, cikkek, memoárrészletek — Illyés Gyuláé a Népszabadságban, Tamás Aladaré az Új Írás-ban — nemcsak politikailag, hanem emberileg is közelebb hozták őt a mai olvasóhoz. A történetírás törlesztett adósságából: Hajdu Tibor a forradalmak történetéről szóló két könyvében megírta Károlyi 1918—1919-beli tevékenységét is. Tovább gazdagítja Károlyi-képünket a most bemutatásra kerülő két könyv. Az új Magyarországért c. gyűjtemény az 1964-ben kiadott *Károlyi Mihály válogatott írásai 1920—1946.* c. kétkötetes munka kiegészítése, illetve — ha az anyag időrendjét tekintjük — előzménye. Károlyiné újabb memoárkötete (*Együtt a száműzetésben*) pedig a tavaly megjelent *Együtt a forradalomban* c. könyvének folytatása.

A Litván György által gondozott válogatás újságcikkeket, képviselőházi beszédeket, nyilatkozatokat, feljegyzéseket és leveleket tartalmaz az OMGÉ-elnök, az ellenzéki parlamenti vezető majd forradalmi politikus Károlyitól az 1908-tól 1919 végéig terjedő időszakban. A kötetet az a *Szövetkezés és szocializmus* c. cikk nyitja, amelynek elemzésével a pályakezdést vázoló tanulmányunkban (*Három választás, Adatok Károlyi Mihály politikai pályakezdéséhez.* Tiszatáj 1968. október) mi is foglalkoztunk. A kötet válogatás, teljességre ilyen kiadásnál nem is lehet törekedni, mégis helyes lett volna, ha a szerkesztő a kutatása során gyűjtött teljes anyagának bibliográfiáját is közreadja. A jó válogató-szerkesztő munka értékét tovább növelte s a későbbi hivatkozásokat szakszerűbbé tette volna, ha nem keverednének össze az eredeti, részben Károlyi által adott cíkcímek a szerkesztő fogalmazta címekkel. Azt például nem tartjuk valószínűnek, hogy a Pesti Hírlap 1918. november 1-i számában megjelent interjú a *Nyilatkozat a forradalom győzelméről és feladatairól* címet viselte volna. Litván egyébként a parlamenti beszédet forrásmegjelölésénél a *Képviselőházi Napló (1910—1918)* saját-rövidítést használja, anélkül azonban, hogy a kötetek valódi címét (*Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*) egyetlenegyszer is megemlítené.

A rövidebb írások és beszédek mellett e kötetben jelenik meg először az *Egy egész világ ellen* c., 1921—1922-ben írt memoár második része, amely az elsőhöz képest töredékes ugyan, de így is fontos dokumentum, s meggyőző tényei révén a magyar Október valóságos védőirata lehetett volna, ha akkor megjelenik. (A védőiratot szó szerint is vehetjük, hiszen Károlyi ellen a 20-as években az ellenforradalmi rendszer bíróságai előtt elmarasztalással végződő hazaárulási per folyt.) Károlyinak egyébként van egy másik, életének későbbi szakaszát is áttekintő emlékirata (*Hit, illúziók nélkül*), amelyből felesége sokat idéz, ezt azonban a hazai olvasók még nem ismerhetik, hiszen csak angol kiadásban jelent meg 1953-ban.

Károlyi Mihályné második *Együtt*-kötete időrendben jól egészíti ki az új Magyarországért c. válogatást, hiszen éppen ott kezdődik, ahol az befejeződik. Így, ha műfajilag, illetve megközelítésében el is tér e gyűjteménytől, azzal együtt olvasva végigtekinthetjük egész életútjukat. Miként a memoár első kötetét, ezt is terjedelmes, a főszöveggel egyenértékű *Naplórészletek, levelek* c. függelék egészíti ki.

Az új Károlyi-gyűjtemény tulajdonképpen az *Egy egész világ ellen* c. memoárhoz kapcsolódik, azt egészíti ki, teszi teljesebbé. Az élénk szociális érdeklődésű egykori agrárius vezetőegyenység útját jelzi a pártkereteken kívüli szocialista politikusig. Károlyi Mihály még 1918 őszén sem vallotta magát forradalmárnak. Programja,

amely a Nemzeti Tanács célkitűzései alapját képezte, a világháborút közvetlenül megelőző időkben alakult ki. Károlyi a függetlenségi párt alapvetően közjogias jellegű programját „szociális és gazdasági tartalommal” igyekezett telíteni. Az erre való törekvés az 1910-es agrárprogramban is jelentkezett már, ez azonban demokratikus jelleget csak 1912—1914-ben nyert. A „*Jogot, földet, kenyeret a népnek!*” hármas célkitűzése, amelyet ilyen formában 1914. június 12-i ceglédi programbeszédében pendített meg, nem maradt üres frázis számára. Károlyi, illetve az egyesült függetlenségi párt alapvető követelése, az ellenzéki erők kristályosodási pontja az általános, egyenlő, titkos és községenkénti választójog kivívása volt. Ennek előtérbe állítása Károlyinál a klasszikus értelmű parlamenti kormányzás demokratizálására való őszinte törekvést jelentette. A legáltalánosabb választójog kivívása számára sohasem végcéli, csupán eszköz volt. „Majdan a demokratikus képviselőháznak lesz feladata — vallotta — egy oly demokratikus birtokpolitikát, egy olyan demokratikus átalakulást inaugurálnia, mely a kor szellemének... megfelel.” Károlyi előbb az egységes, majd a vezetése alatt kivált függetlenségi párt élén küzdött ezért az átalakulásért. Már 1915-ben erőteljesen követelte a frontszolgálatot teljesítő katonáknak a választójog megadását, 1916-ban pedig átfogó demokratikus reformprogramot adott. A 24. életév betöltéséhez és az írni-olvasni tudáshoz kötött titkos választójog mellett a sajtószabadság visszaállítása, az egyesülési és gyülekezési jog szabályozása még a háború idején, ezek voltak a Károlyi-párt fontosabb belpolitikai vonatkozású célkitűzései. Megvalósításukra csak a polgári demokratikus forradalom idején kerülhetett sor.

A választójog demokratizálása ebben a korban nem csupán baloldali program volt, hiszen a jogkiterjesztés eszköze jól megfért az egyébként reakciós politikások fegyvertárában is. A földbirtok-politikai reformtörekvések határozott megindítása, ha nem is előzmény nélküli, Károlyi nevéhez specifikusabban kapcsolódik. E törekvése persze távolról indult, ahonnan messze volt még a kápolnai mezsgyekaró leverése, s még messzebb a *Tietek a föld!* (1931) általános földosztó programja. Károlyi 1914-ben nem kívánt földosztást, csupán olyan birtokpolitika kialakítását igényelte, amely megfogalmazásában abban állott, hogy „a magántulajdon és a magánérdek megsértése nélkül... az ország földje akképp legyen kihasználva, amint úgy nemzetgazdasági, mint produktivitás szempontjából a legelőnyösebb”. Ezért tűzte ki célul a földek „arányos megosztását”, állást foglalva mind a „nagybirtok túltengése”, mind a „birtokok mértéken alul való elaprózása” ellen. Ennek megoldási módozata eléggé határozatlan volt. Károlyi egyrészt az állami nagybirtokok felhasználására, a helyes telepítési politikára, másrészt a még homályosabb magánkezdeményezés elvének tiszteletben tartására utal csupán. 1917-ben már radikálisan egyértelműbb: a tulajdon szentségét sértő *kényszerkiszajátítás* intézményének felhasználásával kívánja földhöz juttatni a frontról hazatérő katonatömegeket s az Amerikából visszatelepülő kivándoroltakat. Jogi megoldását tekintve ide vezethető vissza a búza Barna nevéhez fűződő néptörvény eredete, bár annak létrejöttében a polgári demokratikus forradalom egész társadalmi-politikai légköre szerepet játszott. 1918—1919-ben ennél jóval tovább is ment Károlyi. Az új polgári rend, azaz a polgári demokrácia keretein belül már nem ismerte el a tulajdon szentségének abszolút és kizárólagos voltát. Mint mondja, a parcellázás mellett „bizonyos területi terjedelmen túlmenő gazdasági egységeket arra kötelezünk, hogy szövetségi vagy részvénytársasági alakulatot vegyenek fel, amelyben az államnak, a tulajdonosnak és a munkásoknak is meg legyen a maguk részesedése”. Ez persze még mindig nem a tulajdonjog abszolút tagadása, igaz e koncepció kialakításában szerepet játszott az intenzív gazdálkodást előtérbe állító üzembiztonsági szemlélet is, amely — más alapokon — a proletárdiktatúra földbirtokpolitikáját is befolyásolta.

Károlyi könyvében a belső társadalmi kérdések mellett jelentős helyet foglal el a *fegyverek nélküli — pacifista — béke*, s vele összhangban a németellenesség, illetve az ország demokratikus fejlődése szempontjából előnyösnek vélt antant-barátság, amelyek a választójog mellett a Károlyi-párt legkövetkezetesebben megharcolt, s leginkább támadott célkitűzései voltak. Az antant imperialista törekvései Károlyi előtt csak 1919-ben, a wilsoni békeillúziók csödjével váltak világossá. Az új rend vezetői ekkor már csak a „világ demokratikus és szociálisan gondolkozó közvéleménye” megnyerésében reménykedtek. Károlyi a végső következtetést a Tanácsköztársaság idején vonta le: „A wilsoni doktrínákat kapitalista alapon végiggondolni nem lehet”. A fegyverszünet, illetve a békekötés kapcsán belügyből külpolitikai problémává vált nemzetiségi kérdésben a területi integritást Károlyi sem adta fel, bár a forradalom előtt kijelentette, s később Túrócszentmártonba küldött táviratával bizonyította is, hogy híve a népek örendelkezési jogának, de a következetes demokratizálás révén elérhetőnek tartotta az államegység fenntartását, illetve a környező nemzetekkel összefogva a *Dunakonföderáció* megvalósítását. Konföderációs elképzeléseit az emig-

rációban sem adta fel, sőt felesége tanúsága szerint 1945 után is szeretett volna kezdeményezni e téren.

Külön probléma Károlyi Mihály erős etikai töltéssel rendelkező *szocializmusa*. A szocializmus több gondolatával — sajátos agrárius értelmezésben — már jóval a forradalmak előtt egyetértett. A való igazságot mondta az MSZDP 1919. januári választmányi ülésén: „Nem a forradalom változtatta meg világnézetét, hanem hosszú-hosszú stúdium. Benne erősen él a hit, hogy az egész világon diadalmaskodik a szocializmus.” Őszintének tartjuk a kommunista törekvések ellen 1918. december 15-én mondott beszédét is, amelyben azt vallotta, hogy a kommunizmusban „mély igazságok rejlenek, de... [azokat] ma megvalósítani nem lehet”. Károlyi támogatta a tanács-hatalom rendjét, a bukás után azonban — visszatérve ehhez a gondolatához — elsi-etett lépésnek tartotta a proletárdiktatúrát, mert azzal Magyarország szembekerült szomszédaival és az egész világgal.

Az 1964-ben megjelent gyűjtemény ismeretében nem hatnak ugyan meglepetés-ként, de így is rendkívül értékesek Károlyi Mihályné *Együtt a száműzetésben* c. könyvének azon részei, amelyek az emigráns köztársasági elnök és a magyar kommunisták kapcsolataira vonatkoznak. Így például rendkívül fontosnak tartjuk a Bolgár Elekkel 1920 májusában folytatott megbeszélésről mondottakat. Károlyi ekkor már a III. Internacionálé alapján állott, s Lenin „baloldaliság”-ellenes nézeteit is jól ismerte. Mint felesége feljegyezte, „őszintén megbíráta Kun és a diktatúra hibáit, a helytelen parasztpolitikát és hangsúlyozta, hogy a jövőben elsősorban a parasztkra kell támaszkodni, ha ez ellenkezik is a marxista tanokkal. A parasztoknak magántulajdonba kell adni a földet, meg kell valósítani a földosztást, még ha ez egyelőre a termelés kárára lesz is, mert csak így lehet a parasztokat a forradalom számára megnyerni.” Felesége emlékirataiból is kitérünk, hogy Károlyi emigrációs politikai szereplése során sok meg nem értéssel találkozott. Sajnálatos, hogy Kun Bélával nem alakult ki megfelelő kapcsolata, a *Párizsi Munkás* pedig 1928-ban grófi allűrnek tartotta a munkásegység megteremtésére irányuló törekvéseit.

Károlyiné részletesen ír a baloldali jellegű Új Magyar Demokratikus Mozgalom (1943), illetve a londoni Magyar Tanács (1944) tevékenységéről. E szerveknek azonban a hazai antifaszizmus kialakításában csak igen kis szerepük lehetett, a propagandatevékenységen túlmenően egyetlen akcióra, a jugoszláv népfelzabáló háborúhoz kapcsolódó Károlyi-brigád szervezésére sajnos nem kerülhetett sor. A Magyar Tanács hazasugárzott üzenetei ösztönözték a németellenes összefogást. Nem kétséges, hogy ezért kaptak helyt például a felszabadított országrész egyik első lapjának hasábjain is. (Ld.: *Károlyi Mihály üzenete a háborús bűnösök megbüntetéséről és a nagybirtokok felaprózásáról*. Vásárhely Népe 1944. nov. 8.; *Üzenet a magyar asszonyokhoz* [„a Magyar Tanács egy nőtagjától”] Vásárhely Népe, 1944. nov. 17.)

Károlyiné persze nem egyszerűen politikai emlékiratot írt, s nem is csupán férje életútjának megírására vállalkozott. Mutatja ezt az is, hogy ahol csak tehetette, idézet vagy egyszerű utalás formájában éppen a *Hit illúziók nélkül* c. emlékiratra hivatkozik. Műve témáit tekintve is „saját” alkotás. Egyenlő súllyal szerepel benne a maga élete, a családjuk sorsa s a köznyezet rajza. Megragadó erővel ábrázolja országról országra való hanyattatásukat, a menekült sors olykor szeszélyes fordulatait. Száműzöttek, emigránsok a két háború közötti Európában: a magyar ellenforradalom kivéetjéi, a talajukat veszített orosz fehérgárdisták, az olasz, a spanyol és a német fasizmus menekültjei jelennek meg a mű lapjain. Szólnunk kell itt arról a rangos szellemi környezetről is, amelyben a párizsi és a londoni évek alatt éltek. Jól vagy csak kissé ismert haladó írók, művészek, tudósok és publicisták nevei sorakoznak előttünk. Érezzük a háború alatti találkozások légkörét a Connaught Square-i magyar klubban, ahol Ady és a fiatal angol költők versei hangzottak el, s a Duna-völgyi népek emigráns fiai találkoztak. „»Honfiak, álmodók, elméletek, a mi nyelvünk száműzöttei, kik formában-tartalomban új világra vágyanak« — idézi MacNeice sorait a szerző, majd így folytatja: 1917 nyarára gondolok. Olyan kiapadhatatlan reménység él az emberben, hogy a legkeserűbb tapasztalatok sem tudják elpusztítani? !”

Élményt s ismereteket nyújtanak a „fogadó” országok viszonyairól adott képek: a gondok között is jó emlékü Dalmácia után a ridegen udvarias Angliáról, ahol — nem úgy mint a főúri rokonok — „róka helyett állásra vadásztak”, a kispolgári egoizmus párizsi megnyilvánulásáról („Ne segíts annak, aki segítségért kiált!”), a fasizmus előbűstéjén „vidám és léha” Berlinről, a háborús megpróbáltatásokat fegyelmetten viselő egyszerű angol emberek légiriadók közötti életéről.

Károlyiné maga is tevékenyen harcosa volt a magyar emigrációnak. Előadásokat tartott, cikkeket írt, kicsempészte a híres *Barna Könyv* anyagát a fasiszta Németországból. Pártállása? Férjével együtt ő sem tartozott párkötelek közé. Talán nem mondunk keveset azzal, ha *baloldali szocialistának* nevezzük, e fogalomnak nem

szokványos értelmében. Férjével együtt reménykedéssel tekintett a Szovjetunióra, de megdöbbenést és csalódást keltettek bennük a moszkvai perek s a szovjet—német megemeltámadási szerződés. Csak Károlyiék éreztek volna így? A memoárból is kitűnően hasonlóan reagáltak egész nyugati haladó társadalmi csoportok. Mégis, a személyi kultusz bűneit ismerve is, *sötétebbnek* tartjuk a harmincas-negyvenes évek szovjet viszonyairól a memoárban jelentkező képet annál, ami bennünk kialakult. Sztálin azért mégsem volt „vörös pápa” s a kommunizmus elveit ha meg is sértette — mégsem tagadta meg azokat. Károlyné fenntartásai a „moszkvai vonallal” szemben 1945 után is megmaradtak. Az itthoni — részben nem kedvező — élmények, a Rajk-per s második emigrációjuk magyarázhatják az emlékiratban jelentkező kritikuss magatartást. Károlyné ma már a szó átvitt értelmében is hazatért. *Utószó*-beli vallomása meggyőzően mutatja, mennyire bízik az emberekért való társadalmi rendszerben, a szocializmusban, mennyire magáénak érzi azt a világot, amelyért maga is küzdött egész életén át. Finom stílusa, költői képei s jó arányérzéke révén *irodalmi értékű* memoárijával nemcsak férje „valódi egyéniségét, céljait, munkáját, törhetetlen hitét, megalkuvást nem tűrő, elszánt egyéniségét” rögzíti, hanem saját áldozatos életét is megőrzi az utókor számára.

RUSZOLY JÓZSEF

KUKOVETZ NANA

Kukovetz Nanával, vagy amint általában nevezték: Nanával, én is úgy voltam, mint bárki más, aki valaha is hallotta a nevét és ismerte halála körülményeit. Alakját bennem is a tömegképzelet alakította ki: mártírrá magasztosult az emlékezet nyomán. Azt a vastag, fekete port, melyet gyilkosai szórtak a Horthy-korszak alatt elfeledtetni szánt emlékére, lefújta a szabadság friss szele, és a tizenkilences eszmékért életét áldozó szegedi festőnő, szocialista ügyünk igaz harcosainak sorába került.

Vele való munkámat, kutatásaimat legszebb feladataim közé számítom. Felidézni próbált életére vonatkozó adatokat sárguló újságokból és a kortársak szájaiból gyűjtöttem össze. Művészete szintúgy képenként tárulkozott fel előttem, melyekre hol itt, hol ott, meghitt szobabelsőben, vagy múzeumunk raktárában bukkantam rá. Végül is most — a Magyar Tanácsköztársaság megteremtésének ötvenedik évfordulóján, melynek bukása révén a szegedi festőnő halálának félszázadik évfordulója is lett — összerakhatjuk az eddig szétszórta, őt megjelenítő apró portré-mozzaikekat, és a törékeny alkatú, de bátor lelkületű Nana emberközelségbe kerül.

Ami gyermekkorára és küzdelmes pályafutására vonatkozik, erre a Somogyi-könyvtár szegedi hírlapjai között talál szórványos választ a vele foglalkozó érdeklődő. Sokáig tartó élmény marad számomra a Kukovetz-kutatás fázisában az a rész, amikor a könyvtár régi eseményeket idéző újságcikkeit felcserélve, Nana egykori barátait és ismerőseit kerestem fel, hogy szóra bírjam őket a festőnő felől. Beszélgettem harcos időköt őrző veteránokkal, halkuló szavú, idős parasztasszonyokkal és haladó gondolkodású értelmiségiekkel mind Szegeden, mind pedig a várost környező tanyavilágban. Tapostam Sándorfalva és Sövényháza porát, hivatalosan bekopogtatva oda, ahol bármi keveset is hallani véltem Nanáról, vagy leveleket írtam ismeretlen címekre, ahová nem juthattam el. Sok apró, érdekes adatot jegyeztem fel a szájhagyomány nyomán, melyek egyre határozottabbá formáltak bennem a festőnő alakját. De nem ez az igazi jutalmam, hanem az a tapasztalás útján szerzett felismerés, hogy *a szocializmus eszméjéért tizenkilencben meggyilkolt Kukovetz Nana emléke ma is kitörülhetetlenül él Szeged és környékének népe között.*

*

Kukovetz Nana Szegeden született, a várost pusztító nagy árvíz után hat évvel, 1885. szeptember 29-én. Atyjának, *Kukovetz Györgynek*, a Lechner téren volt műhelye, ahol — a gimnáziumot végzett mester — esztergályos-, asztalos-, bútórés kocsifényező munkákon dolgozott. Anyja, *Tary Anna*, férjéhez hasonlóan szintén művelt, szorgalmas iparosasszony volt. Lányukat, a kissé alacsony nővőst Nanát, a helyi Felső Leányiskolában taníttatták, de — ha szükség volt rá — nem átalolták befogni az otthoni munkába sem.

A minden szépre érzékeny lányka művészi ösztöne először a kézimunkázgatás-